

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE FIDE ET SYMBOLO

Libet unus (a).

Symboli capita singula studiose explicantur, cum hæreticorum fidei catholicæ adversantium, et maxime Manichæorum reprehensione.

CAPUT PRIMUM. — 1. *Quæ causa et scopus operis præsentis.* Quoniam scriptum est et apostolicæ disciplinæ robustissima auctoritate firmatum, *Quia iustus ex fide vivit* (*Habac.* II, 4; *Galat.* III, 11); eaque fides officium a nobis exigit et cordis et linguæ; ait enim Apostolus, *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom.* X, 10): oportet nos esse et justitiæ memores et salutis. Quandoquidem in sempiterna justitiâ regnaturi, a præsentis sæculo maligno salvi fieri non possumus, nisi et nos ad salutem proximorum nitentes, etiam ore profiteamur fidem quam corde gestamus: quæ fides ne fraudulentis calliditatibus hæreticorum possit in nobis aliqua ex parte violari, pia cautaque vigilantia providendum est. Est autem catholica fides in Symbolo nota fidelibus, memoriæque mandata, quanta res passa est brevitate sermonis; ut incipientibus atque lactentibus, eis qui in Christo renati sunt, nondum Scripturarum divinarum diligentissima et spiritali tractatione atque cognitione roboratis, paucis verbis credendum constitueretur, quod multis verbis exponendum esset proficientibus, et ad divinam doctrinam certa humilitatis atque charitatis firmitate surgentibus. Sub ipsis ergo paucis verbis in Symbolo constitutis, plerique hæretici venena sua occultare conati sunt: quibus restitit et resistit divina misericordia per spirituales viros, qui catholicam fidem, non tantum in illis verbis accipere et credere, sed etiam Domino revelante intelligere atque cognoscere meruerunt. Scriptum est enim, *Nisi credideritis, non intelligetis* (*Isai.* VII, 9, *sec.* LXX). Sed tractatio fidei ad munendum Symbolum valet: non ut ipsa pro Symbolo gratiam Dei consequentibus memoriæ mandanda et reddenda tradatur; sed ut illa quæ in Symbolo retinentur, contra hæreticorum insidias auctoritate catholica et munitiore defensione custodiat.

CAPUT II. — 2. *Quod nulla fuerit natura coæterna Deo, ex qua mundum fecerit. Quomodo mundus ex nihilo, si ex materia informi factus.* Conati sunt enim quidam persuadere Deum Patrem non esse omnipo-

tentem: non quia hoc dicere ausi sunt, sed in suis traditionibus hoc sentire et credere convincuntur. Cum enim dicunt esse naturam quam Deus omnipotens non creaverit, de qua tamen istum mundum fabricaverit, quem pulchre ordinatum¹ esse concedunt; ita omnipotentem Deum negant, ut non eum credant mundum potuisse facere, nisi ad eum fabricandum alia natura, quæ jam fuerat, et quam ipse non fecerat, uteretur: carnali scilicet consuetudine videndi fabros et domorum structores et quoslibet opifices, qui nisi adjuventur parata materia, ad effectum suæ artis pervenire non possunt. Ita etiam intelligunt fabricatorem mundi non esse omnipotentem, si² mundum fabricare non posset, nisi eum aliqua non ab illo fabricata natura, tanquam materies, adjuvaret. Aut si omnipotentem Deum fabricatorem mundi esse concedunt, fateantur necesse est ex nihilo eum fecisse quæ fecit. Non enim aliquid esse potest, cujus creator non esset, cum esset omnipotens. Quia etsi aliquid fecit ex aliquo, sicut hominem de limo, non utique fecit ex eo quod ipse non fecerat; quia terram unde limus est, ex nihilo fecerat. Et si ipsum coelum et terram, id est, mundum et omnia quæ in eo sunt, ex aliqua materia fecerat, sicut scriptum est, *Qui fecisti mundum ex materia invisâ* (*Sap.* XI, 18), vel etiam *informi*, sicut nonnulla exemplaria tenent; nullo modo credendum est illam ipsam materiam de qua factus est mundus, quamvis informem, quamvis invisam, quocumque modo esset, per se ipsam esse potuisse, tanquam coæternam et coævam Deo: sed quemlibet modum suum, quem habebat, ut quoquomodo esset, et distinctarum rerum formas posset accipere, non habebat nisi ab omnipotente Deo, cujus beneficio est res non solum quæcumque formata, sed etiam quæcumque formabilis. Inter formatum autem et formabile hoc interest, quod formatum jam accepit formam, formabile autem potest accipere. Sed qui præstat rebus formam, ipse præstat etiam posse formari: quoniam de illo et in illo est omnium speciosissima species incommutabilis; et ideo ipse unus est qui cuilibet rei, non solum ut pulchra sit,

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM:

Librum de Fide et Symbolo castigavimus subsidio veterum exemplarium ex bibliothecis variis Gallicanis; scilicet ex Colbertina, ex bibliotheca abbatiæ S. Victoris Parisiensis, item collegii Sorbonici, collegii Navarrici, monasterii S. Germani a Pratis, S. Remigii Remensis, S. Michaelis in periculo maris, S. Arnulphi Metensis, Laudunensis Ecclesiæ, et duorum e Vaticana bibliotheca: juvantibus etiam variis lectionibus Belgicorum duorum manuscriptorum quos Theologi Lovanienses viderunt; necnon editionibus ante vulgatis, Frobeniana Erasmi, et Plantiniana Lovaniensium.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess. t. 1, memoratas. M.

(a) Scriptus anno 395.

¹ Editi habent, *ornatum*. At Mss., *ordinatum*.

² Mss. duo, *qui*.

sed etiam ut pulchra esse possit attribuit. Quapropter rectissime credimus omnia Deum fecisse de nihilo : quia etiam si de aliqua materia factus est mundus, eadem ipsa materia de nihilo facta est, ut ordinatissimo Dei munere prima ¹ capacitas formarum fieret, ac deinde formarentur quaecumque formata sunt. Hoc autem diximus, ne quis existimet contrarias sibi esse divinarum Scripturarum sententias, quoniam et omnia Deum fecisse de nihilo scriptum est, et mundum esse factum de informi materia.

3. Credentes itaque in Deum Patrem omnipotentem, nullam creaturam esse quæ ab omnipotente non creata sit, existimare debemus. Et quia omnia per Verbum creavit, quod Verbum et Veritas dicitur (Joan. xiv, 6), et Virtus et Sapientia Dei (I Cor. i, 24), multisque aliis insinuatur vocabulis qui ² nostræ fidei Jesus Christus Dominus commendatur, liberator scilicet noster et rector ³ Filius Dei; non enim Verbum illud per quod sunt omnia condita, generare potuit nisi ille qui per ipsum condidit omnia.

CAPUT III. — *Verbum quare dictum de Filio Dei. Quod Verbum sit id ipsum quod Pater.* Credimus etiam in Jesum Christum Filium Dei, Patris unigenitum, id est unicum, Dominum nostrum. Quod tamen Verbum non sicut verba nostra debemus accipere, quæ voce atque ore prolata verberato aere transeunt, nec diutius manent quam sonant. Manet enim illud Verbum incommutabiliter : nam de ipso dictum est, cum de Sapientia diceretur, *In se ipsa manens innovat omnia* (Sap. vii, 27). Verbum autem Patris ideo dictum est, quia per ipsum innotescit Pater. Sicut ergo verbis nostris id agimus, cum verum loquimur, ut noster animus innotescat audienti, et quidquid secretum in corde gerimus, per signa hujusmodi ad cognitionem alterius proferatur : sic illa Sapientia, quam Deus Pater genuit, quoniam per ipsam innotescit dignis animis secretissimus Pater ⁴, Verbum ejus convenientissime nominatur.

4. Inter animum autem nostrum et verba nostra, quibus eundem animum ostendere conamur, plurimum distat. Nos quippe non gignimus sonantia verba, sed facimus; quibus faciendis materia subjacet corpus. Plurimum autem interest inter animum et corpus. Deus vero cum Verbum genuit, id quod est ipse genuit; neque de nihilo, neque de aliqua jam facta conditaque materia; sed de seipso id quod est ipse. Hoc enim et nos conamur, cum loquimur, si diligenter consideremus nostræ voluntatis appetitum; non cum mentimur, sed cum verum loquimur. Quid enim aliud molimur, nisi animum ipsum nostrum, si

fieri potest, cognoscendum et perspiciendum animo auditoris inferre : ut in nobis ipsi quidem maneamus, nec recedamus a nobis, et tamen tale indicium, quo fiat in altero nostra notitia, proferamus; ut, quantum facultas conceditur ¹, quasi alter animus ab animo per quem se indicet proferatur? Id facimus conantes et verbis ², et ipso sono vocis, et vultu, et gestu corporis, tot scilicet machinamentis id quod intus est demonstrare cupientes : quia tale aliquid proferre non possumus, et ideo non potest loquentis animus penitus innotescere; unde etiam mendacis locus patet. Deus autem Pater, qui verissime se indicare animis cognituris et voluit et potuit, hoc ad se ipsum indicandum genuit, quod est ipse qui genuit : qui etiam Virtus ejus et Sapientia dicitur, quia per ipsum operatus est et disposuit omnia; de quo propterea dicitur, *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (Sap. viii, 1).

CAPUT IV. — 5. *Filius Dei non factus nec minor a Patre. Creare et condere idem. Filius Dei cur factus homo. Contra Manichæorum hæresim. Totus homo susceptus a Verbo. Nativitas Christi ex femina. Contra Manichæos.* Quamobrem unigenitus Filius Dei, neque factus est a Patre; quia sicut dicit evangelista, *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. i, 3) : neque ex tempore genitus : quoniam sempiternus ³ Deus sapiens, sempiternam secum habet sapientiam suam : neque impar est Patri, id est, in aliquo minor; quia et Apostolus dicit, *Qui cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo* (Philipp. ii, 6). Hac igitur fide catholica et illi excluduntur qui eundem dicunt Filium esse qui Pater est; quia et hoc Verbum apud Deum esse non posset nisi apud Patrem Deum, et nulli est æqualis qui solus est. Excluduntur etiam illi qui creaturam esse dicunt Filium, quamvis non talem, quales sunt cæteræ creaturæ. Quantamcumque enim creaturam dicant, si creatura est, condita et facta est. Nam idem est condere, quod creare : quanquam in latinæ linguæ consuetudine dicatur aliquando creare, pro eo quod est gignere; sed græca discernit. Hoc enim dicimus creaturam, quod illi *κτισμα* vel *κτίσις* vocant : et cum sine ambiguitate loqui volumus, non dicimus, creare; sed, condere. Ergo si creatura est Filius, quamlibet magna sit, facta est. Nos autem in eum credimus per quem facta sunt omnia, non in eum per quem facta sunt cætera : neque enim hic aliter accipere possumus omnia, nisi quaecumque sunt facta.

6. Sed quoniam *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i, 14); eadem Sapientia quæ de Deo genita est, dignata est etiam in hominibus creari ⁴. Quo pertinet illud, *Dominus creavit me in principio viarum suarum* (Prov. viii, 22). Viarum enim ejus principium caput est Ecclesiæ, quod est Chri-

¹ Mss. quatuor, *primo*.

² Mss. quinque, *quibus*.

³ Ms. Colbertinus, *creator*.

⁴ Am. et Lov. *innotescit animus secretissimus Patris*. Er., *innotescit signis secretissimus Pater*. Mss. sex, *innotescit dignis animis secretissimus Pater*. Hanc lectionem esse verriorem, id partim persuasit quod inferius, n. 4, dicitur, *se indicare animis*, etc., partim quod in cæteris Mss. post verbum, *innotescit*, habetur, *ignis animi*; aut, *signis animi*.

¹ Aliquot Mss., *concedit*.

² Mss. tres melioris notæ, *conante fetu verbi*. Forte legendum, *conantes fetu verbi*. — Morel, Elem. crit., p. 94, legit : *sonante fetu verbi*. M.

³ Editi, *sempiternus*. At Mss. omnes, *sempiternæ*.

⁴ Ms. Remigianus, *in omnibus* : id est, inter omnia quæ facta sunt; nec male.

stus ¹ homine indutus, per quem vivendi exemplum nobis daretur; hoc est via certa ² qua perveniremus ad Deum. Non enim redire potuimus nisi humilitate, qui superbia lapsi sumus, sicut dictum est primæ nostræ creaturæ, *Gustate, et eritis tanquam dii* (*Gen. III, 5*). Hujus igitur humilitatis exemplum, id est, viæ qua redeundum fuit, ipse Reparator noster in se ipso demonstrare dignatus est, *qui non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum evacuavit, formam servi accipiens* (*Philipp. II, 6, 7*); ut crearetur homo in principio viarum ejus, Verbum per quod facta sunt omnia. Quapropter secundum id quod unigenitus est, non habet fratres: secundum id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est omnes qui post ejus et per ejus primatum in Dei grâtiâ renascuntur ³ per adoptionem filiorum (*Luc. VIII, 21*), sicut apostolica disciplina ⁴ commendat (*Hebr. II, 11*). Naturalis ergo Filius de ipsa Patris substantia unicus natus est, id existens quod Pater est ⁵; Deus de Deo, Lumen de Lumine: nos autem non lumen naturaliter sumus, sed ab illo Lumine illuminamur, ut sapientiâ lucere possimus. *Erat enim, inquit, Lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Joan. I, 9*). Ad dimus itaque fidei rerum æternarum etiam temporalem dispensationem Domini nostri, quam gerere nobis et ministrare pro nostra salute dignatus est. Nam secundum id quod unigenitus est Dei Filius, non potest dici, Fuit et Erat; sed tantum, Est: quia et quod fuit, jam non est; et quod erit, nondum est. Ille ergo est incommutabilis sine conditione temporum et varietate. Nec aliunde arbitror manare illud quod famulo suo Moysi tale nomen suum insinuavit. Nam cum ab eo quæret, si se populus ad quem mittebatur contemneret, a quo se diceret esse missum; responsum dicentis accepit, *Ego sum qui sum*. Deinde subjunxit, *Hæc dices filiis Israel, Qui est, misit me ad vos* (*Exod. III, 14*).

7. Ex quo jam spiritualibus animis patere confido, nullam naturam Deo esse posse contrariam. Si enim ille est, et de solo Deo proprie dici potest hoc verbum (quod enim vere est, incommutabiliter manet; quoniam quod mutatur, fuit aliquid quod jam non est, et erit quod nondum est), nihil ergo habet Deus contrarium. Si enim quæreretur a nobis quid sit albo contrarium, responderemus nigrum: si quæreretur quid sit caldo contrarium, responderemus frigidum: si quæreretur quid sit veloci contrarium ⁶, responderemus tardum; et quæcumque similia. Cum autem quæritur quid sit contrarium ei quod est, recte respondetur quod non est.

8. Sed quoniam per temporalem, ut dixi, dispen-

sationem, ad nostram salutem et reparationem, operante Dei benignitate, ab illa incommutabili Dei Sapientia natura mutabilis nostra suscepta est, temporalium rerum salubriter pro nobis gestarum adjungimus fidem, credentes in eum Dei Filium qui natus est per Spiritum sanctum ex virgine Maria. Dono enim Dei, hoc est, sancto Spiritu concessa nobis est tanta humilitas tanti Dei, ut totum hominem suscipere dignaretur in utero virginis, maternum corpus integrum inhabitans, integrum deserens ¹. Cui temporali dispensationi multis modis insidiantur hæretici. Sed si quis tenuerit catholicam fidem, ut totum hominem credat a Verbo Dei esse susceptum, id est corpus, animam, spiritum, satis contra illos munitus est. Quippe cum ista susceptio pro salute nostra sit gesta, cavendum est ne cum crediderit aliquid nostrum non pertinere ad istam susceptionem, non pertineat ad salutem. Et cum homo excepta forma membrorum, quæ diversis generibus animantium diversa tributa est, non distet a pecore nisi rationali spiritu, quæ mens etiam nominatur; quomodo sana est fides qua creditur quod id nostrum susceperit Dei Sapientia quod habemus commune cum pecore, illud autem non susceperit quod illustratur luce sapientiæ, et quod hominis proprium est?

9. Detestandi autem etiam illi sunt, qui Dominum nostrum Jesum Christum matrem Mariam in terris habuisse negant, cum illa dispensatio utrumque sexum, et masculinum et femininum honoraverit, et ad curam Dei pertinere monstraverit, non solum quem suscepit, sed illum etiam per quem suscepit, virum gerendo; nascendo de femina. Nec nos ad negandam Christi matrem cogit, quod ab eodem dictum est, *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea* (*Joan. II, 4*). Sed admonet potius ut intelligamus secundum Deum non eum habuisse matrem, cujus majestatis personam parabat ostendere aquam in vinum vertendo. Quod autem crucifixus est, secundum hominem crucifixus est; et illa erat hora, quæ nondum venerat, quando dictum est, *Mihi et tibi quid est? nondum venit hora mea*, id est, qua te cognoscam. Tunc enim ut homo crucifixus cognovit hominem matrem, et dilectissimo discipulo humanissime commendavit (*Id. XIX, 26, 27*). Nec illud nos moveat, quod cum ei nuntiaretur mater ejus, et fratres, respondit, *Quæ mihi mater, aut qui fratres, etc.* (*Matth. XII, 48*)? Sed potius doceat misterium nostrum, quo verbum Dei fratribus ministramus, parentes cum impediunt, non eos debere cognosci. Nam si propterea quisque putaverit non eum habuisse matrem in terris, quia dixit, *Quæ mihi mater? cogatur necesse est et Apostolos negare habuisse patres in terris, quoniam præcepit eis dicens: Nolite vobis patrem dicere in terris; unus est enim Pater vester qui in caelis est* (*Id. XXXIII, 9*).

¹ Sic Mss. At editi, *principium et caput Ecclesiæ est Christus*.

² Editi, *hæc est via certa*. Mss. vero, *hoc est via certa*. Tum ex iis quatuor, *via recta*.

³ Er., *post ejus primitias in Dei gratia nascimur*.

⁴ Editi, *doctrina*: pro quo Mss., *disciplina*.

⁵ Sic Mss. At vulgati, *idem existens quod Pater Deus*.

⁶ In B., *si quæreretur quid veloci contrarium*. Er. Lugd. Ven. Lov. secuti sumus. M.

¹ Emmanuel sa putavit legendum, *deferens*. Verum codices omnes habent, *deserens*; quo verbo significatur Christi nativitate detractum nihil esse virginis matris integritati.

10. Nec nobis fidem istam minuat cogitatio muliebrium viscerum, ut propterea recusanda videatur talis Domini nostri generatio, quod eam sordidi sordidam putant. Quia et *stultum Dei sapientius esse hominibus* (I Cor. 1, 25), et *omnia munda mundis* (Tit. 1, 15), verissime Apostolus dicit. Debent igitur intueri, qui hoc putant, solis hujus radios, quem certe non tanquam creaturam Dei laudant, sed tanquam Deum adorant (a), per cloacarum fetores et quaecumque horribilia usquequaque diffundi, et in his operari secundum naturam suam, nec tamen inde aliqua contaminatione sordescere, cum visibilis lux visibilibus sordibus sit natura conjunctior: quanto minus igitur poterat pollui Verbum Dei, non corporeum neque visibile, de femineo corpore, ubi humanam carnem suscepit cum anima et spiritu, quibus intervenientibus habitat majestas Verbi ab humani corporis fragilitate¹ secretius? Unde manifestum est nullo modo potuisse Verbum Dei maculari humano corpore, quo nec ipsa anima humana maculata est. Non enim cum regit corpus atque vivificat, sed cum ejus bona mortalia concupiscit, de corpore anima maculatur. Quod si animæ maculas illi vitare vellent, hæc mendacia potius et sacrilegia formidarent.

CAPUT V.—11. *Passio Christi et sepultura. Resurrectio Christi.* Sed parva erat pro nobis Domini nostri humilitas in nascendo: accessit etiam ut mori pro mortalibus dignaretur. *Humiliavit enim se, factus subditus usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2, 8); ne quisquam nostrum etiamsi mortem posset non timere, aliquod genus mortis, quod homines ignominiosissimum arbitrantur, horreret. Credimus itaque in eum qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus. Addendum enim erat iudicis nomen, propter temporum cognitionem. Sepultura vero illa cum creditur, fit recordatio novi monumenti², quod resurrecturo ad vitæ novitatem præberet testimonium, sicut nascituro uterus virginalis. Nam sicut in illo monumento nullus alius mortuus sepultus est (Joan. 19, 41), nec ante, nec postea; sic in illo utero nec ante, nec postea, quidquam mortale conceptum est.

12. Credimus etiam illum tertio die resurrexisse a mortuis, primogenitum consecuturis fratribus, quos in adoptionem filiorum Dei vocavit (Ephes. 1, 5), quos participes et cohæredes suos esse dignatus est.

CAPUT VI.—13. *Ascensus in cælum.* Credimus in cælum ascendisse, quem beatitudinis locum etiam nobis promisit, dicens, *Erunt sicut Angeli in cælis* (Matth. 22, 30), in illa civitate, quæ est mater omnium nostrum Jerusalem æterna in cælis (Galat. 4, 26). Solet autem quosdam offendere vel impios Gentiles vel hæreticos, quod credamus assumptum terrenum corpus in cælum. Sed Gentiles plerumque philosophorum argumentis nobiscum agere student, ut di-

cant terrenum aliquid in cælo esse non posse. Nostras enim Scripturas non noverunt, nec sciunt quomodo dictum sit, *Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale.* Non enim ita dictum est, quasi corpus vertatur in spiritum, et spiritus fiat; quia et nunc corpus nostrum quod animale dicitur, non in animam versum est et anima factum. Sed spirituale corpus intelligitur, quod ita spiritui subditum est³, ut cœlesti habitationi conveniat, omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem puritatem et stabilitatem mutata atque conversa. Hæc est immutatio, de qua item dicit Apostolus: *Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Quam immutationem non in deterius, sed in melius fieri docet idem, cum dicit, *Et nos immutabimur* (I Cor. xv, 44, 51, 52). Sed ubi et quomodo sit in cælo corpus Dominicum, curiosissimum et supervacaneum est querere; tantummodo in cælo esse credendum est. Non enim est fragilitatis nostræ cœlorum secreta discutere, sed est nostræ fidei de Domini corporis dignitate sublimia et honesta sentire.

CAPUT VII.—14. *Sessio ad dexteram Patris.* Credimus etiam quod sedet ad dexteram Patris. Nec ideo tamen quasi humana forma circumscriptum esse Deum Patrem arbitrandum est, ut de illo cogitantibus dextrum aut sinistrum latus animo occurrat; aut id ipsum quod sedere Pater dicitur, flexis poplitibus fieri putandum est, ne in illud incidamus sacrilegium, in quo exsecratur Apostolus eos qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis (Rom. 1, 25). Tale enim simulacrum Deo nefas est christiano in templo collocare; multo magis in corde nefarium est, ubi vere est templum Dei, si a terrena cupiditate atque errore mundetur. Ad dexteram ergo intelligendum est sic dictum esse, in summa beatitudine, ubi justitia et pax et gaudium est: sicut ad sinistram hædi constituuntur (Matth. 25, 55), id est in miseria, propter iniquitates, labores⁴ atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem, sed judiciariam significat potestatem, qua illa majestas nunquam caret, semper digna dignis tribuendo; quamvis in extremo iudicio multo manifestius inter homines unigeniti Filii Dei iudicis vivorum atque mortuorum claritas indubitata futura sit⁵.

CAPUT VIII.—15. *Adventus ad iudicium.* Credimus etiam inde venturum convenientissimo tempore, et iudicaturum vivos et mortuos. Sive istis nominibus justis et peccatores significantur; sive quos tunc ante mortem⁶ in terris inventurus est appellati sint vivi, mortui vero qui in ejus adventu resurrecturi sunt: hæc dispensatio temporalis, non tantum est, sicut illa generatio secundum Deum; sed etiam fuit, et erit. Nam fuit Dominus noster in terris, et nunc est in cælo, et erit in claritate iudex vivorum atque mor-

¹ Sic Lov. et nonnulli Mss. Alii vero cum Er., *ad humani corporis fragilitatem.*

² Editi, *testamenti.* Verius Mss., *monumenti.*

(a) Manichæi.

³ Er. et tres Mss., *quia ita coaptandum est.*

⁴ Tres Mss., *propter iniquitatis labores.*

⁵ Ita in Mss. At in excusis, *fulsura sit.*

⁶ Hic editi addunt, *nostram*; renitentibus Mss.

tuorum. Ita enim veniet, sicut ascendit, secundum auctoritatem quæ in Actibus Apostolorum continetur (Act. 1, 11). Ex hac itaque temporali dispensatione loquitur in Apocalypsi, ubi scriptum est: *Hæc dicit qui est, et qui fuit, et qui venturus est* ¹ (Apoc. 1, 8).

CAPUT IX. — 16. *De fide in Spiritum sanctum. Trinitatis mysterium, Similitudinibus explicatur. Professio christianæ fidei. De Spiritu sancto opinio quorundam, quod sit ipsa deitas Patris et Filii; Sanctitas a sanciendo. Digesta itaque fideique commendata et divina* ² *generatione Domini nostri et humana dispensatione, adjungitur confessioni nostræ, ad perficiendam fidem quæ nobis de Deo est, Spiritus sanctus, non minore* ³ *natura quam Pater et Filius, sed, ut ita dicam, consubstantialis et coæternus; quia ista Trinitas unus est Deus; non ut idem sit Pater qui et Filius et Spiritus sanctus; sed ut Pater sit Pater, et Filius sit Filius, et Spiritus sanctus sit Spiritus sanctus, et hæc Trinitas unus Deus, sicut scriptum est, Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. vi, 4). Tamen si interrogemur de singulis, et dicatur nobis, Deus est Pater? respondebimus, Deus. Si quæretur utrum Deus sit Filius, hoc respondebimus. Nec, si fuerit de Spiritu sancto talis interrogatio, aliud eum esse debemus respondere quam Deum; vehementer caventes sic accipere, quomodo de hominibus dictum est, *Dii estis* (Psal. lxxxvi, 6). Non enim sunt naturaliter dii, quicumque sunt facti atque conditi ex Patre per Filium dono Spiritus sancti, Ipsa enim significatur Trinitas, cum Apostolus dicit, *Quoniam ex ipso, et in ipso, et per ipsum sunt omnia* (Rom. xi, 36). Quamquam ergo de singulis ⁴ interrogati respondeamus Deum esse de quo quæritur, sive Patrem, sive Filium, sive Spiritum sanctum; non tamen tres deos a nobis coli quisquam existimaverit.

17. Nec mirum quod hæc de ineffabili natura dicuntur, cum in iis etiam rebus quas corporeis oculis cernimus, et corporeo sensu dijudicamus, tale aliquid accidat. Nam cum de fonte interrogati, non possumus dicere quod ipse sit fluvius; nec de fluvio interrogati possumus eum fontem vocare; et rursus potionem quæ de fonte vel fluvio est, nec fluvium possumus appellare nec fontem: tamen in hac trinitate aquam nominamus, et cum de singulis quæritur, singillatim aquam respondemus. Nam si quæro utrum aqua in fonte sit, respondetur aqua; et si quæramus utrum aqua sit in fluvio, nihil aliud respondetur, et in illa portione non poterit esse alia responsio: nec tamen eas tres aquas, sed unam dicimus. Sane cavendum est ne quisquam ineffabilem illius majestatis substantiam sicut fontem istum visibilem atque corporeum vel fluvium vel potionem cogitet. In his enim aqua illa quæ nunc in fonte est, exit in fluvium, nec

¹ Editi, *qui futurus est*. At Mss., *qui venturus est*. Græce, *o erchomenos*.

² Sic in Mss. At apud Loy., *fide atque commendata divina*.

³ Er., *non de minore*. Forte legendum, *non minor*.

⁴ Sic melius Mss. At editi, *Quodcumque ergo de singulis interrogati*.

in se manet; et cum de fluvio vel de fonte in potionem transit, non ibi permanet, unde sumitur. Itaque fieri potest ut eadem aqua nunc ad fontis appellationem pertineat, nunc ad fluvii, nunc ad potionis: cum in illa Trinitate dixerimus non posse fieri ut Pater aliquando sit Filius, aliquando Spiritus sanctus; sicut in arbore non est radix nisi radix, nec robur est aliud quam robur, nec ramos nisi ramos possumus dicere: non enim quod dicitur radix, id potest dici robur et rami; nec lignum quod pertinet ad radicem, potest aliquo transitu nunc in radice esse; nunc in robore, nunc in ramis, sed tantummodo in radice; cum illa regula nominis maneat, ut radix lignum sit, et robur lignum, et rami lignum; nec tamen tria ligna dicantur, sed unum. Aut si hæc habent aliquam dissimilitudinem, ut possint non absurde tria ligna dici, propter firmitatis diversitatem; illud certe omnes concedunt, si ex uno fonte tria pocula impleantur, posse dici tria pocula, tres autem aquas non posse dici, sed omnino unam aquam; quamquam de singulis poculis interrogatus in quolibet horum aquam esse respondeas: quamvis nullus hic transitus fiat, sicut de fonte in fluvium dicebamus. Sed hæc non propter illius divinæ naturæ similitudinem, sed propter visibilium etiam unitatem corporalia exempladata sunt, ut intelligeretur fieri posse ut aliqua tria non tantum singillatim, sed etiam simul unum singulare nomen obtineant; nec quisquam miretur et absurdum putet quod Deum dicimus Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, nec tamen tres deos in ista Trinitate, sed unum Deum unamque substantiam ¹.

18. Et de Patre quidem ac Filio multis libris deseruerunt docti et spirituales ² viri, quibus quantum homines hominibus poterant, et quemadmodum non unus esset Pater et Filius, sed unum essent; et quid proprie Pater esset, et quid Filius insinuare conati sunt: quod ille genitor, hic genitus; ille non de Filio, hic de Patre; hujus ille principium, unde et caput Christi dicitur (I Cor. xi, 3), quamvis et Christus principium (Joan. viii, 25), sed non Patris; hic vero illius imago (Coloss. 1, 15), quamvis nulla ex parte dissimilis et omnino indifferenter æqualis. Tractantur hæc latius ab eis qui non tam breviter quam nos, totius christianæ fidei professionem volunt explicare. Itaque in quantum Filius est, de Patre accepit ut sit, cum ille de Filio id non acceperit: et in quantum hominem mutabilem scilicet creaturam in melius commutandam; ineffabili misericordia, temporali dispensatione suscepit, multa de illo in Scripturis inveniuntur ita dicta, ut impias hæreticorum mentes prius volentes docere quam nosse, in errorem miserint, ut putarent eum non æqualem Patri, nec ejusdem esse substantiæ, qualia sunt illa, *Quoniam Pater major me est* (Joan. xiv, 28); et, *Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus* (I Cor. xi, 3); et, *Tunc ipse*

¹ Mss., *sed unum colamus unamque substantiam*.

² In vulgatis, *religiosi*. Cujus loco in Mss., *spirituales*.

subjectus erit ei qui illi subiecit omnia (I Cor. xv, 28) ; et, *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* (Joan. xx, 17) ; et nonnulla hujusmodi : quæ omnia posita sunt, non ut naturæ atque substantiæ inæqualitatem significant, ne falsa sint illa, *Ego et Pater unum sumus* (Id. x, 50) ; et, *Qui me vidit, vidit et Patrem meum* (Id. xiv, 9) ; et, *Deus erat Verbum* ; non enim factus est, cum omnia per ipsum facta sint (Id. i, 1, 5) : et, *Non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo* ; et cætera talia : sed illa posita sunt, partim propter administrationem suscepti hominis, qua dicitur, *Semelipsum exinanivit* (Philipp, ii, 6) ; non quia mutata est illa Sapientia, cum sit omnino incommutabilis ; sed quia tam humiliter hominibus innotescere voluit : partim ergo propter hanc administrationem illa ita scripta sunt, de quibus hæretici calumpniantur ; partim propter hoc, quia Filius Patri debet quod est, hoc etiam debens utique Patri quod eidem Patri æqualis aut par est ; Pater autem nulli debet quidquid est.

19. De Spiritu sancto autem nondum tam copiose ac diligenter disputatum est a doctis et magnis divinarum Scripturarum tractatoribus, ut intelligi facile possit et ejus proprium, quo proprio fit ut eum neque Filium neque Patrem dicere possimus, sed tantum Spiritum sanctum ; nisi quod eum donum Dei esse prædicant, ut Deum credamus non se ipso inferius donum dare. Servant tamen ut non genitum Spiritum sanctum tanquam Filium de Patre prædicent ; unicuique enim est Christus : neque de Filio tanquam nepotem summi Patris : nec tamen id quod est, nulli debere, sed Patri, ex quo omnia ; ne duo constituamus principia sine principio, quod falsissimum est et absurdissimum, et non catholicæ fidei, sed quorundam hæreticorum errori proprium. Ausi sunt tamen quidam ipsam communionem Patris et Filii, atque, ut ita dicam, deitatem, quam Græci θεότητος appellant, Spiritum sanctum credere : ut, quoniam Pater Deus et Filius Deus, ipsa deitas, qua sibi copulantur et ille gignendo Filium et ille Patri cohærendo, ei a quo est genitus æquetur. Hanc ergo deitatem, quam etiam dilectionem in se invicem amborum charitatemque volunt intelligi, Spiritum sanctum appellatum dicunt, multisque Scripturarum documentis adsunt huic opinioni suæ ; sive illo quod dictum est, *Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v, 5) ; sive aliis multis talibus testimoniis ; et eo ipso quod per Spiritum sanctum reconciliamur Deo, unde etiam cum donum Dei dicitur, satis significari volunt charitatem Dei esse Spiritum sanctum. Non enim reconciliamur illi, nisi per dilectionem, qua etiam filii¹ appellamur (I Joan. iii, 1) : non jam sub timore tanquam servi, quia consummata dilectio foras mittit timorem (Id. iv, 18) ; et Spiritum libertatis accepimus, in quo clamamus, *Abba Pater* (Rom. viii, 15). Et quia reconciliati et in amicitiam revocati per charitatem (Id. v, 8-10) poterimus omnia Dei secreta cognoscere, propterea de-

¹ In vulgatis additur ; *Dei* ; quod abest a Mss.

Spiritu sancto dicitur, *Ipse vos inducet in omnem veritatem* (Joan. xvi, 13). Propterea et confidentia prædicandæ veritatis, qua impleti sunt in adventu ejus Apostoli (Act. ii, 4), recte charitati tribuitur ; quia et diffidentia timori datur, quem consummatio charitatis excludit. Ideo etiam donum Dei dicitur (Ephes. iii, 7), quia eo quod quisque novit non fruitur, nisi et id diligat. Frui autem sapientia Dei, nihil est aliud quam ei dilectione cohærere : neque quisquam in eo quod percipit permanet, nisi dilectione ; et ideo Spiritus sanctus dicitur, quoniam ad permanendum sancuntur quæcumque sancuntur², nec dubium est a sanciendo sanctitatem vocari. Maxime autem illo testimonio utuntur assertores hujus sententiæ, quod scriptum est, *Quod natum est de carne, caro est ; et quod natum est de Spiritu, spiritus est* (Joan. iii, 6) : quoniam *Deus Spiritus est* (Id. iv, 24). Hic enim regenerationem nostram dicit³, quæ non secundum Adam de carne est, sed secundum Christum de Spiritu sancto. Quapropter si Spiritus sancti hoc loco facta est commemoratio, cum dictum est, *Quoniam Deus Spiritus est* : animadvertendum dicunt, non dictum esse, *Quoniam Spiritus Deus est* ; sed, *Quoniam Deus Spiritus est* ; ut ipsa deitas Patris et Filii hoc loco dicta sit Deus, quod est Spiritus sanctus. Huc accedit aliud testimonium quod dicit Joannes apostolus, *Quoniam Deus dilectio est* (I Joan. iv, 16). Etiam hic enim non ait, *Dilectio Deus est* ; sed, *Deus dilectio est* ; ut ipsa deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione connexarum sibi rerum, ubi dicitur, *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei* (I Cor. iii, 22, 23) ; et, *Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus*, nulla fit commemoratio Spiritus sancti ; ad hoc pertinere dicunt, quia non fere in iis quæ sibi connexa sunt numerari solet ipsa connexio. Unde in illo etiam loco Trinitatem ipsam videntur agnoscere qui legunt attentius, cum dicitur, *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (Rom. xi, 36). *Ex ipso*, tanquam ex eo qui nulli debet quod est ; *per ipsum*, tanquam per mediatorem ; *in ipso*, tanquam in eo qui continet, id est, copulatione conjungit.

20. Huic sententiæ contradicunt, qui arbitrantur istam communionem, quam sive deitatem sive dilectionem sive charitatem appellamus, non esse substantiam : quæerunt autem secundum substantiam sibi exponi Spiritum sanctum, nec intelligunt non aliter potuisse dici, *Deus dilectio est*, nisi esset dilectio substantia. Ducuntur quippe consuetudine rerum corporaliū ; quoniam si duo sibi corpora copulentur, ita ut juxta invicem collocentur, ipsa copulatio non est corpus ; quandoquidem, separatis illis corporibus quæ copulata fuerant, nulla invenitur : nec tamen quasi discessisse et migrasse intelligitur, sicut illa corpora. Sed hi tales cor mundum faciant, quan-

¹ Editi, *sanctificantur*. At Mss. constanter, *sancuntur*.

² Ita Mss. Editi vero : *Hoc enim.... dicunt*.

³ Editi et aliquot Mss., *Spiritus Dei est*. Idemque paulo post, *non ait, Dilectio Dei est*. Alii codices utroque loco, *Deus est* : nec minus bene.

tum possunt, ut videre valeant in Dei substantia non esse aliquid tale, quasi aliud ibi sit substantia, aliud quod accidat substantiæ, et non sit substantia; sed quidquid ibi intelligi potest, substantia est. Verum hæc dici possunt facile, et credi; videri autem nisi corde puro quomodo se habeant, omnino non possunt. Quapropter sive ista vera sit sententia, sive aliud aliquid sit, fides inconcussa tenenda est, ut Deum dicamus Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum; neque tres deos, sed istam Trinitatem unum Deum; neque diversos natura, sed ejusdem substantiæ; neque ut Pater aliquando sit Filius, aliquando sit Spiritus sanctus; sed Pater semper Pater, et Filius semper Filius, et Spiritus sanctus semper Spiritus sanctus. Nec temerè de invisibilibus aliquid affirmemus tanquam scientes, sed tanquam credentes; quoniam videri nisi mundato corde non possunt: et qui ea videt in hac vita ex parte, ut dictum est, atque in ænigmate (I Cor. xiii, 12), non potest efficere ut et ille videat cui loquitur, si cordis sordibus impeditur. *Beati autem mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v, 8). Hæc fides est de Deo conditore et renovatore nostro.

21. Sed quoniam dilectio non tantum in Deum nobis imperata est, cum dictum est, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*; sed etiam in proximum; nam, *Diliges, inquit, proximum tuum tanquam te ipsum* (Luc. x, 27): si autem ista fides congregationem societatemque hominum non teneat, in qua fraterna charitas operetur, minus fructuosa est.

CAPUT X. — *Ecclesia catholica. Remissio peccatorum. Totius hominis in melius commutatio resurrectione perficienda. Carnis resurrectio. Resurrectionis futuræ veritas confirmatur.* Credimus et sanctam Ecclesiam¹, utique catholicam. Nam et hæretici et schismatici congregationes suas ecclesias vocant. Sed hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant; schismatici autem discissionibus iniquis a fraterna charitate dissiliunt, quamvis ea credant quæ credimus. Quapropter nec hæretici pertinent ad Ecclesiam catholicam, quæ diligit Deum; nec schismatici, quoniam diligit proximum; et ideo peccatis proximi facile ignoscit, quia sibi precatur ignosci ab illo qui nos reconciliavit sibi, delens omnia præterita, et ad vitam novam nos vocans: quam vitam donec perfectam capiamus, sine peccatis esse non possumus: interest tamen qualia sint.

22. Nec de peccatorum differentia modo tractandum est, sed credendum omnino, nullo modo nobis ignosci ea quæ peccamus, si nos inexorabiles ad ignoscenda peccata fuerimus (Matth. vi, 15). Itaque credimus et remissionem peccatorum.

23. Et quoniam tria sunt quibus homo constat, spiritus, anima et corpus: quæ rursus duo dicuntur, quia sæpe anima simul cum spiritu nominatur; pars

enim quædam ejusdem rationalis, qua carent bestię, spiritus dicitur: principale nostrum spiritus est; deinde vita quæ conjungimur corpori, anima dicitur; postremo ipsum corpus quoniam visibile est, ultimum nostrum est. Hæc autem omnis creatura¹ ingemiscit et parturit usque nunc (Rom. viii, 22): dedit tamen primitias spiritus, quia credidit Deo, et bonæ jam voluntatis est. Hic spiritus etiam vocatur mens, de quo dicit Apostolus, *Mente servio legi Dei* (Rom. vii, 25). Qui item alio loco dicit, *Testis est enim mihi Deus, cui servio in spiritu meo* (Id. i, 9). Anima vero cum carnalia bona adhuc appetit, caro nominatur. Pars enim ejus quædam resistit spiritui², non natura, sed consuetudine peccatorum. Unde dicitur, *Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati*. Quæ consuetudo in naturam versa est secundum generationem mortalem peccato primi hominis. Ideoque scriptum est, *Et nos aliquando fuimus naturaliter filii iræ*³ (Ephes. ii, 3), id est vindictæ, per quam factum est ut serviamus legi peccati. Est autem animæ natura perfecta, cum spiritui suo subditur, et cum sequitur sequentem Deum. Ideo animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei (I Cor. ii, 14). Sed non tam cito anima subjugatur spiritui ad bonam operationem, quam cito spiritus Deo ad veram fidem et bonam voluntatem: sed aliquando tardius ejus impetus, quo in carnalia et temporalia defluit, refrenatur. Sed quoniam et ipsa mundatur, recipiens stabilitatem naturæ suæ dominante spiritu, quod sibi caput est, cui ejus capiti caput est Christus, non est desperandum etiam corpus restitui naturæ propriæ: sed utique non tam cito quam anima, sicut neque anima tam cito quam spiritus; sed tempore opportuno in novissima tuba, cum *mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*. Et ideo credimus et carnis resurrectionem; non tantum quia reparatur anima, quæ nunc propter carnales affectiones caro nominatur; sed hæc etiam visibilis caro quæ naturaliter est caro, cujus nomen anima non propter naturam, sed propter affectiones carnales accepit: hæc ergo visibilis, quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit, *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*. Cum enim dicit, *hoc*, in eam quasi digitum intendit. Quod autem visibile est, id potest digito ostendi: quoniam posset etiam anima corruptibilis dici; nam vitiis morum ipsa corrumpitur. *Et mortale hoc induere immortalitatem* (Id. xv, 52 et 53), cum legitur, eadem significatur visibilis caro, quia in eam identidem velut digitus intenditur. Potest enim et anima sicut corruptibilis propter morum vitia, ita etiam mortalis dici. Mors quippe animæ est apostatare a Deo (Eccli. x, 14): quod primum ejus peccatum in paradiso sacris Litteris continetur.

24. Resurget igitur corpus secundum christianam

¹ sic Mss. At editi: *Hoc autem omnis creatura.*

² Tres Mss., *in sanctam Ecclesiam, etc.*; et aliquanto post, *in remissionem peccatorum*. Sic etiam inferius, *in carnis resurrectionem*.

² Quatuor probæ notæ Mss., *nominatur et resistit spiritui*; omisso, *pars ejus quædam*.

³ Aliquot Mss., *fuimus natura filii iræ*.

fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile; qualis nunc sit caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicæ non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus. Cui enim de carne Apostolus loqueretur, *Alia*, inquit; *caro pecorum, alia volucrum, alia piscium, alia serpentum; et corpora cælestia, et corpora terrestria*. Non enim dixit, et caro cælestis; dixit autem, *et cælestia et terrestria corpora*. Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus etiam caro est: primo in istis terrestribus, quoniam lignum corpus est; sed non caro: hominis autem vel pecoris et corpus et caro est: in cælestibus vero nulla caro, sed corpora simplicia et lucida, quæ appellat Apostolus spiritalia; nonnulli autem vocant ætherea. Et ideo fidei carnis resurrectioni contradicit illud quod ait; *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*; sed quale futurum sit quod nunc caro et sanguis est, prædicat (a). In qualem naturam quisquis hanc carnem converti posse non credit, gradibus ducendus est ad fidem. Si enim ab eo quæras utrum terra in aquam possit converti; propter vicinitatem non ei videtur incredibile. Rursum si quæras utrum aqua possit in aerem; neque hoc absurdum esse respondet; vicina enim sunt sibi. Et de ære si quæras

(a) I Retract. cap. 17.

tur utrum in æthereum corpus, id est, cælestis possit mutari; jam ipsa vicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse concedit, ut terra in corpus æthereum convertatur, cur non accedente Dei voluntate, qua corpus humanum supra aquas potuit ambulare, celerrime id fieri posse, quemadmodum dictum est, *in ictu oculi*, sine ullis talibus gradibus credit, sicut plerumque fumus in flammam mira celeritate convertitur? Caro enim nostra utique ex terra est: philosophi autem, quorum argumentis sæpius resurrectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullum esse posse terrenum corpus in cælo, quodlibet corpus in omne corpus converti et mutari posse concedunt. Qua corporis resurrectione facta, a temporis conditione liberati, æterna vita ineffabili charitate atque stabilitate sine corruptione perfruemur¹. Tunc enim fiet illud quod scriptum est: *Absorpta est mors in victoriam. Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio tua* (I Cor. xv, 53, 40, 50-54)?

25. Hæc est fides quæ paucis verbis tenenda in Symbolo novellis christianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota sunt, ut credendo subjungentur Deo, subjugati recte vivant, recte vivendo cor mundent, corde mundato quod credunt intelligant.

¹ Aliquot Mss., corpus a temporis conditione liberatum æterna vita ineffabili charitate perfruatur.

ADMONITIO IN LIBRUM DE FIDE ET OPERIBUS.

Ad initium anni 413 referendus est iste liber. In eo enim Augustinus librum de Spiritu et Littera, qui sub anni 412 finem prodiit, a se paulo ante scriptum commemorat capite 14: *Modo, ait, de hac questione prolixum librum edidi, qui inscribitur, de Littera et Spiritu*. Propterea in Retract. 2 recensito eodem libro de Spiritu et Littera, mox in eum qui de Fide et Operibus est, retractationem subiecit in hæc verba: *Interea missa sunt mihi a quibusdam fratribus.... scripta nonnulla: ea nimirum quæ refellenda hic suscepit*.

Scripta vero illa eruditus Garnerius in append. ad 1 part. Oper. M. Mercatoris, pag. 117, censet non alia fuisse, quam quæ Hieronymus sive in Isaiam edidit, sive in Epistolas Pauli; et sumptas ab Hieronymo arbitratur quæstiones illas tres, quas hic Augustinus, tacito nomine, præ reverentia, inquit, tanti viri, tractat et refellit. Opinionem hanc nos confirmare non audemus. Nam quod spectat quæstionem primam, quæ est de omnibus citra discrimen admittendis ad Baptismum, ita ut adulteri nec ipsi repellantur noti ac pertinaces, qui vitam mutare nollunt; nihil in Hieronymo consentaneum huic errori deteximus. Ad secundam vero quæstionem, quæ perversum ac præposterum dicebatur, prius morum Christianorum doctrinam tradere, ac deinde baptizare; id possit facile pertrahi quod Hieronymus in Matth. cap. 23 scripsit: *Ordo præcipuus jussit Apostolis ut primum docerent universas gentes, deinde fidei intingerent sacramento, et post fidem ac Baptisma, quæ essent observanda præciperent*. Quanquam forte pius interpres minime curabat ne Baptismo præmitteretur; sed tantum ne omnino præmitteretur morum doctrina, tradenda certe vel post Baptismum, et baptizatis observanda: Pro tertia demum quæstione, quæ fuit de baptizatis, etiamsi mores quantumlibet improbos emendarè noluerint, per fidem salvandis, profertur illud ex ejus dialogo 1 adversus Pelag.: *Si Origenes omnes rationabiles creaturas dicit non esse perdendas, et diabolo tribuit penitentiam; quid ad nos, qui et diabolum et satellites ejus omnesque impios et prævaricatores dicimus perire perpetuo, et Christianos, si in peccato præventi fuerint; salvandos esse post pœnas? Et ex Commentariis in Isai. ult., Sicut diaboli et omnium negatorum atque impiorum, qui dixerunt in corde suo, Non est Deus (Psal. xiii, 1), credimus æterna tormenta; sic peccatorum alique impiorum; et tamen christianorum, quorum opera in igne probanda atque purganda sunt; moderatam arbitramur et mixtam clementiæ sententiam judicis*. Hæc tamen theologi alii, et similia si qua sunt loca, eo pacto explicant, ut ab illo errore, qui graviter in eodem in Enchiridio, libroque de Civitate Dei 21 confutatur, defendant Hieronymum. Cui nec nos putamus tribuenda omnia argumenta quæ in præsentis opere diluuntur, et